

Ahogy forgatjuk a kötet lapjait, találkozhatunk olyan szavakkal és kifejezésekkel, melyek írásmódján kissé meglepődünk. Ilyen a „deszant” egy „sz”-sze, a spachtli írásmódja, az email (‘zománc’) és az e-mail (‘elektronikus levél’) – kiejtésben is megmutatkozó – különbsége, vagy egyes idegen szavak elválasztási alternatívái (például di- flu- o-rid ~ dif-lu-o-rid; cols-tok ~ col-stok).

A szótári részt követi az „Irodalomjegyzék”, ahol témákra lebontva megtaláljuk az azokhoz kapcsolódó, illetőleg felhasznált szakirodalmat, a kötetet pedig „Glosszárium” és bő „Tárgymutató” zárja.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a „Helyesírás” hasznos és kiváló munka, melyben szinte minden benne van (és könnyen megtalálható), ami a helyesírással kapcsolatban az embernek eszébe juthat. Az az egy-két hiányosság vagy kisebb hiba, melyet találhatunk esetleg benne, cseppet sem minőségromboló. A lehetőséggel pedig, hogy e-mailen értesíteni lehet a szerzőket a kimaradt szavakról, illetve hogy észrevételt lehet tenni a kötettel kapcsolatban, én mindenképpen élni fogok. Hogy miért? Mert úgy gondolom, hogy ilyet csak egy minőségi és komoly munkánál tesz meg az ember: az „i”-re a pontot csak akkor lehet feltenni, ha maga a betűtest már ott van.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila (szerk., 2004):
Helyesírás. Osiris, Budapest.

Bérces Emese
Pécsi Tudományegyetem, BTK – PTE, Művészeti Kar

Magyar közmondások orosz szemmel

A Tinta Könyvkiadó gondozásában, „A magyar nyelv kézikönyvei” sorozat tizedik kiadványaként 2005-ben jelent meg a „Magyar közmondástár”, amelyben kétezer frazeológiai egység értelmezése és magyarázata található.

A közmondások mellett szólások, szállóigék, közhelyszerű szólások, bölcsességek, aranyköpések, aforizmak és az időjárással kapcsolatos mondások is helyet kaptak a műben. Nemcsak a magyar eredetű frazémák elemzését, hanem az idegen eredetű, de nyelvünkben meghonosodott egységeket is megtaláljuk, ahol lehetséges, forrásuk pontos feltüntetésével. A szótár érdekessége, hogy szerzője, *T. Litovkina Anna* orosz származású, aki a nem anyanyelvű szemléletével közelít tárgyhához, és talán emiatt különbözik ez a közmondástár a korábbiaktól.

Latin közmondásokat (például „szép a hazáért meghalni” vagy „a gazda szeme hizlalja a jószágot”), népi bölcsességeket („ha Katalin kopog, karácsony locsog”) és kortárs személyeknek tulajdonított mondásokat egyaránt találunk a szótárban (*Puskás Ferenc*től a „kis pénz, kis foci”-t, vagy *John Lennon* jelszavát, a „szeretkezz, ne háborúzz”-t). A „Magyar közmondástár” külön érdekessége, hogy tartalmazza a régi közmondások, szólások mai elferdítéseit, az ifjúsági nyelvben hallható humoros változatait is. Ezen kívül a rokon értelmű, valamint ellentétes jelentésű nyelvi egységeket a szócikk részeként, borkorba szedve találjuk meg a műben.

Az előszóból kiderül, hogy a közmondástár „a legszélesebb körű magyar anyanyelvű közönség számára készült”, a magyar nyelvvel foglalkozó szakembereknek és tanároknak ugyanúgy, mint tanulóknak, egyetemistáknak. Sőt, azoknak a magyarul tanulóknak is ajánlható, akik magas szinten ismerik a nyelvet, és eredetiben olvasnak irodalmi műveket, vagy tökéletesíteni szeretnék tudásukat.

A szerző a források legszélesebb skáláját használta fel az adatgyűjtéshez: magyar nyelvű műveken túl angol, latin, orosz és német művekre támaszkodott. Az ezekből merítettéket egészítette ki a diák- és ifjúsági nyelvből, valamint a szlengből vett újabb keletkezésű állandósult szókapcsolatokkal.

A mű „elsősorban az országszerte legjobban ismert proverbiumokat tartalmazza”, és amelyek nem ebbe a kategóriába esnek, azoknak felvételét „az tette indokolttá, hogy megtalálhatóak a régi szépirodalmi művekben, illetve helyi publicisztikában”.

A szerző minden nyelvi egységet bőségesen illusztrál: a példákat hozzátétőlegesen 300, a magyar szépirodalom utolsó öt századából származó műből, az elmúlt évtizedek publicisztikájából, összesen mintegy 90 újságból, valamint tíz internetes forrásból hozza. Saját maga által gyártott példákat egyáltalán nem használ, ha egy frazeológiai egységre nem talált autentikus forrást, inkább nem vette be a szótárba.

A szótári makrostruktúra betűrendes, a közmondásokat, szólásokat vezérszavuk ábcérendjében találjuk meg. A vezérszó általában a közmondásban szereplő első főnév, de ha a frazémában található tulajdonnév, akkor az alatt kell keresni. Ha nincs főnév a lexikai egységben, akkor az első ige lett a vezérszó, ha az sincs, akkor valamely más jellemző szó (melléknév, névmás vagy határozószó). Amennyiben a vezérszó homonima, arab számozással vannak az alakok egymástól megkülönböztetve, ha több szófajba is sorolható, akkor utána kerek zárójelben találjuk meg a szófaji kategóriát, például: BÖLCS¹(fn) és BÖLCS²(mn).

A szócikkek felépítése, a kiadó által megjelentetett szótárakra jellemzően, rendkívül áttekinthető: az egyes információk jól olvashatóan, külön sorban kezdődnek. A közmondás legnépszerűbb alakja félkövérrel van szedve, változatai normál betűvel. Ezután először a közmondás eredetét találjuk, majd az egyes irodalmi előfordulásokat a ◇ jel után olvashatjuk. A szócikk része az utalás a frazéma paródiáira, elferdítéseire, szinonimáira, antonimáira, valamint az egyéb, tartalmilag vagy szerkezetileg hasonló szerkezetű frazémákra. Például a „nem lehet az ember mindjárt mesterré” közmondásról a „fáradtsággal adják a tudományt” proverbiumra utalja az olvasót. Mindegyik utalás vezérszava félkövérrel van szedve, hogy könnyebben megtalálható legyen. Végül olyan lexikai egységeket találunk, amelyek a címszóban szereplő közmondás részét képezik, vagy abból képezték őket, és önállóan is használtak: például a „nem jó fejjel menni a falnak” alatt megtalálható a „fejjel megy a falnak”, amire szintén olvashatunk példákat.

A szótárban szereplő lexikai egységek stílusminősége is jelzett, lehetnek régiek („nehéz agg fából gúzszt tekerni”), közismertek („mindenki magából indul ki”) vagy durvák („egy seggel nem lehet két lovat megülni”). Ez utóbbi minősítéssel jó pár olyan mondást találunk, amelyik obszcén, vulgáris szavakat tartalmaz, és amelyet a szülők biztosan nem ajánlanának iskolás gyermekeik figyelmébe: „a lopott pina mindig jobb”, vagy a „szapora csóknak baszás a vége”.

A legtöbb frazéma magyarázata rögtön a címszó után, tompa zárójelben olvasható: „csengős macska nem fog egeret <aki előre kifecsegi a terveit, nem érheti el a célját>”.

A közmondástár alapos munka, mint ahogy az előszóból kiderül, 20 évnyi kutatás eredménye, és jól átláthatóan mutatja be a hatalmas mennyiségű példanyagot. Főként a gyakori előfordulású frazémák szerepelnek benne, ezért praktikus, nem kell több száz, mára már érthetetlen, a nyelvünkől kikopott nyelvi egységet átfutni, míg a keresett közmondást megtaláljuk. Magyar anyanyelvű iskolások számára is hasznos segítség lehet a tanulásban, de a bőséges illusztrációk miatt a nyelvvel komolyabban foglalkozó szakemberek is felhasználhatják munkájukhoz.

Néhány teljesen közismert, nem metaforikus frazéma nem szorul magyarázatra („a bizonyost bizonytalanért el ne hagyd”, vagy „mindenkinek megvan a maga baja”), más, hasonlóan egyértelmű közmondások magyarázatát viszont megadja a szerző, például „semmit sem adnak ingyen <mindennek ára van>”, vagy „tévedni emberi dolog <mindenki tévedhet>”. Találunk olyan régi közmondást is, amelynek jelentése ismeretlen, például „az arany is fényesebb, ha kézen forog”, ezt egy dupla zárójelbe tett kérdőjel (<?>) követi, majd egyetlen illusztráló példa a 18. század végéről.

Üde színfoltok a szótárban a közmondás-paródiák, amelyeket P: jelöléssel különítenek el a közmondás szinonimáitól, antonimáitól vagy egyéb módon kapcsolható más nyelvi egységektől. Ezek vagy a frazéma elferdítéséből vagy több frazéma összekeveréséből származnak. Az előbbire példa az „egy fecske nem csinál nyarat” változatai, az „egy fecske nem csinál fecskét” és az „egy kecske nem csinál havat”. Az utóbbira példa a „sok lúd disznót győz” változatai, „aki korpa közé keveredik, disznót győz”, „okos enged, számár disznót győz”, „sok jó ember disznót győz”, és „sok lúd nem fér meg egy csárdában”.

Bár a szótár nagy részében ezeket a paródiákat a P: jelzéssel különítik el, néhány oldalon a H: jelzés után következnek (ami bizonyára a 'humoros' rövidítése). Ilyen jelölést például a 100–104., a 106–111., és a 404. oldalon találunk.

A szótár végén több mint száz oldalas szómutató található, amelynek segítségével a közmondások legnépszerűbb alakjainak bármelyik tartalmi szavától indulva rábukkanhatunk a keresett frazémára, és a mutatóból kiderül, hogy mely szó a kifejezés vezérszava.

Összefoglalásként elmondható, hogy a szótár alapos munka, mint ahogy az előszóból kiderül, 20 évnyi kutatás eredménye, és jól átláthatóan mutatja be a hatalmas mennyiségű példaanyagot. Főként a gyakori előfordulását frazémák szerepelnek benne, ezért praktikus, nem kell több száz, mára már érthetetlen, a nyelvünkől kikopott nyelvi egységet átfutni, míg a keresett közmondást megtaláljuk. Magyar anyanyelvű iskolások számára is hasznos segítség lehet a tanulásban, de a bőséges illusztrációk miatt a nyelvvel komolyabban foglalkozó szakemberek is felhasználhatják munkájukhoz.

T. Litovkina Anna (2005): *Magyar közmondástár. Közmondások értelmező szótára példákkal szemléltetve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

B. Papp Eszter
Pécsi Tudományegyetem, BTK

Matematika lexikon az oktatásban

A magyarországi matematikai szótárak között hiánypótló műként bukkan fel a Varga Tamás által összeállított lexikon.

A matematika tantárgy elsajátításához számos egynyelvű matematikai lexikon áll rendelkezésre, azonban mindegyik csak a matematika egy adott szintjén lévő vagy adott témakör iránt érdeklődő (például „Gazdaságmatematikai és statisztikai szakszótár”) olvasókat célozza meg. A Műszaki Könyvkiadó 2001-ben jelentette meg új lexikonját „Matematika lexikon matematikatanároknak, szülőknek, matematikát tanulóknak” címmel, amelyet az általános iskolás kisdíktól a matematikatanárig mindenki haszonnal forgathat. A kézikönyv kemény kötésű, 439 számozott oldalon ad a kor új követelményeinek szellemében bepillantást a matematikába. A könyvön a szerző, Varga Tamás 1987-ig, haláláig dolgozott, de sajtó alá rendezését már nem tudta elvégezni. Tanítványai és barátai végezték el helyette ezt a munkát: C. Neményi Eszter, Fried Katalin,